

ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ СА ЗНАЧЭННЕМ ‘ПАМЯЦЬ/ЗАБЫЦЦЁ’ Ў МОВЕ ТВОРАЎ КЛАСІКАЎ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Ю. Ю. Пінчук

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны, Беларусь

Навуковы кіраўнік З. У. Шведава, канд. філал. навук, дац.

Фразеалагізмы адлюстроўваюць нацыянальную спецыфіку беларускай мовы, яе самабытнасць і разам з тым універсальнасць. Яны ўяўляюць вельмі складаную з’яву, якая адлюстроўвае спосаб жыцця і характар народа, яго гісторыю, духоўнае жыццё і псіхалогію, нацыянальныя традыцыі і звычаі, этычны быт, темперамент народа.

Так і кожны пісьменнік, ствараючы мастацкі вобраз, раскрывае яго не толькі праз дзеянні і ўчынкі, але і праз мову. Сярод усіх моўных асаблівасцей, якія складаюць мастацкі вобраз, істотнае месца займаюць фразеалагізмы. Яны індывідуалізуюць маўленне герояў, выступаюць своеасаблівым знакам прыналежнасці персанажа да пэўнага грамадскага асяроддзя. У творах шматлікіх пісьменнікаў актыўнасць выкарыстання фразеалагізмаў розная. Так, намі былі прааналізаваны фразеалагізмы са значэннем ‘памяць/забыццё’ ў мове твораў Я. Коласа і Я. Купалы. У ходзе аналізу ўвага была скіравана на семантычныя адносіны паміж фразеалагізмамі.

Семантычны аналіз фразеалагізмаў са значэннем ‘памяць/забыццё’ мовы твораў Янкі Купалы паказаў, што дадзенай фразеасемантычнай групе фразеалагізмаў уласцівы з’явы сінанімічнасці, варыянтнасці і антанімічнасці. Пры даследаванні вызначаных фразеалагізмаў намі былі вылучаны сінанімічныя рады, якія складаюцца з двух фразеалагізмаў: *азірнуцца ясным вокам – вокам акінуць* ‘успомніць, узгадаць мінулае [1], *выйсці з памяці – адбіраць памяць* ‘забыцца, не помніць’ [1], *вырваць з сэрца – выдзерці з сэрца і душы* ‘сілай старацца забыць’ [1]. Як відаць, сінанімічныя рады прадстаўлены рознаструктурнымі фразеалагізмамі.

З’ява варыянтнасці сярод фразеалагізмаў са значэннем ‘памяць/забыццё’ прадстаўлена двума відамі: лексічнымі, напрыклад, *вырваць з душы (сэрца)* [1] і марфалагічнымі, напрыклад, *прыйсці (прыходзіць) на памяць, галаву забыцца (забыць)* [1].

Фразеалагізмы-антонімы са значэннем ‘памяць/забыццё’ ў мове твораў Янкі Купалы прадстаўлены дзвюма парамі (*на вус матаць* ‘цвёрда запамінаць што-н., улічваць на будучае’ [1] і *у галаву не палеце* ‘не здолець успрыняць, запомніць што-н.’ [1]; *галаву забыцца* ‘не помніць што-н., забыцца на што-н.’ [1] і *ў памяці жьыць* ‘помніць, не забываць што-, каго-н.’ [1]), якія паводле сваёй структуры з’яўляюцца рознаструктурнымі.

У сваю чаргу, семантычны аналіз фразеалагізмаў са значэннем ‘памяць/забыццё’ мовы твораў Якуба Коласа таксама паказаў, што дадзенай фразеасемантычнай групе фразеалагізмаў уласцівы з’явы сінаніміі, антаніміі, полісеміі і варыянтнасці.

Пры даследаванні фразеалагізмаў са значэннем ‘памяць/забыццё’ намі былі вылучаны 24 сінанімічныя рады, з якіх 16 з’яўляюцца паводле сваёй структуры аднаструктурнымі, напрыклад: *праходзіць перад вачыма, перабіраць у памяці* ‘аднаўляцца ў памяці чыёй-н., прыпамінаць’ [2]; *выкінуць з душы, закінуць на палічку* ‘забыць, перастаць думаць аб кім-, чым-н.’ [2]; *выкінуць з галавы, выкінуць з дум* з агульным значэннем ‘перастаць думаць, забыцца пра каго-н., што-н.’ [2] і інш., 6 – рознаструктурнымі: *дзяржаць у галаве, не выходзіць з галавы* з агульным

значэннем ‘пастаянна помніць, думаць пра што-н.’ [2]; *травой зарасці, упусціць зпад увагі* ‘забыцца пра што-н.’ [2]; *запісаць на лбе, зарубіць сабе на носе* ‘цвёрда запомніць’ [2] і інш., 1 – змешаны: *зарубіць сабе на носе, запісаць на лабацінах, замацаваць у памяці, пятаму загазаць* ‘моцна, назаўсёды запомніць’ [2]. Акрамя гэтага ўсе сінанімічныя рады ў асноўным складаюцца з двух фразеалагізмаў і толькі адзін рад складаецца з чатырох фразеалагізмаў.

Фразеалагізмы-антонімы са значэннем ‘памяць/забыццё’ мовы твораў Якуба Коласа прадстаўлены 24 парамі. Паводле структуры фразеалагізмы-антонімы з’яўляюцца як аднаструктурнымі, якіх 16 пар, напрыклад: *дзяржаць у галаве* ‘пастаянна помніць, думаць пра што-н.’ [2] і *выкінуць з галавы* ‘перастаць думаць, забыцца пра што-н.’ [2]; *дзяржаць у галаве* ‘пастаянна помніць, думаць пра што-н.’ [2] і *вылятаць з галавы* ‘зусім забывацца’ [2]; *лета глынула* ‘забылася, не утрымалася ў памяці’ [2] і *пераплысці лету* ‘пераадолець забыццё’ [2] і інш, так і рознаструктурнымі, якіх 8 пар, напрыклад: *зарубіць сабе на носе* ‘цвёрда запомніць’ [2] і *сцерці з памяці* ‘забыць назаўсёды’ [2]; *захаваць у сэрцы* ‘шануючы, утрымаць у памяці, запомніць каго-н.’ [2] і *травой зарасці* ‘адысці ў нябыт, забыцца’ [2]; *асядаць на дно душы* ‘забывацца’ [2] і *не выходзіць з мыслей* ‘пастаянна прысутнічае ва усведамленні, не забываецца’ [2].

Пры аналізе полісеміі фразеалагізмаў значэннем ‘памяць/забыццё’ мовы твораў Я. Коласа намі было выяўлена, што амаль усе яны з’яўляюцца адназначнымі. І толькі некаторыя фразеалагізмы, такія як: *ні гу-гу* 1. ‘пра цішыню, спакой, маўчанне’. 2. ‘маўчаць, не выказвацца, не ўспамінаць пра якое-н. пытанне’ [2]; *браць на розум* 1. ‘уразумець, уясніць’. 2. ‘запамінаць, засвойваць’ [2]; *мець на ўвазе* 1. ‘думаць пра каго-, што-н., падразумяваць каго-, што-н.’ 2. ‘улічваць што-н., помніць пра што-н.’ 3. ‘ставіць мэту, задумваць што-н.’ [2], маюць некалькі значэнняў, але сярод іх толькі адно значэнне адносіцца да нашай тэматычнай групы.

З’ява варыянтнасці сярод фразеалагізмаў са значэннем ‘памяць/забыццё’ прадстаўлена такімі тыпамі як: лексічныя варыянты (3 адзінкі), напрыклад: *запасці (урэзацца) у памяць* [2] і інш.; марфалагічныя варыянты (11 адзінак), напрыклад: *браць (узязць) на розум, браць (узязць) на заметку, трымаць (утрымаць) у памяці, праходзіць (прайсці) перад вачыма* [2] і інш.; канструктыўна-колькасныя варыянты (3 адзінкі): *запасці ў мыслі і запасці ў мыслі і сэрца; за памяць і не за нашу памяць, не за памяць нашых дзядоў* [2]; камбінаваныя (4 адзінкі), напрыклад: *не выходзіць з мыслей і як варыянт не сходзіць з мыслей і вачэй* [2] і інш.

Пры даследаванні фразеалагізмаў былі прааналізаваны: «Слоўнік фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы» В. А. Ляшчынскай, З. У. Шведавай і «Фразеалагічны слоўнік мовы твораў Якуба Коласа» пад рэдакцыяй А. С. Аксамітава. У «Слоўніку фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы» ад агульнай колькасці фразеалагізмаў (каля трох тысяч фразеалагічных адзінак) са значэннем ‘памяць/забыццё’ было вылучана 24 фразеалагічныя адзінкі, ў «Фразеалагічным слоўніку мовы твораў Якуба Коласа» ад агульнай колькасці фразеалагізмаў (звыш шасці тысяч фразеалагічных адзінак) са значэннем ‘памяць/забыццё’ было вылучана 62 фразеалагічныя адзінкі.

Такім чынам, у выніку праведзенага аналізу мы можам заўважыць істотнае адрозненне ў выкарыстанні фразеалагічных адзінак тэматычнай групы са значэннем ‘памяць/забыццё’ ў колькасных адносінах. Адсюль відаць, што колькасць фразеалагізмаў мовы твораў Якуба Коласа амаль у два разы перавышае колькасць фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы. Але гэта не перашкаджае гаварыць аб тым, што мова твораў беларускіх класікаў – з’ява ўнікальная і непаўторная, шырокая

выкарыстанне фразеалагічных адзінак у іх творах сведчыць аб глыбокім пранікненні мастакоў у фразеалагічнае багацце свайго народа, раскрывае талент іх у выкарыстанні гэтых моўных адзінак.

Літаратура

1. Ляшчынская, В. А. Слоўнік фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы / В. А. Ляшчынская, З. У. Шведава. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2007. – 312 с.
2. Фразеалагічны слоўнік мовы твораў Я. Коласа / пад рэд. А. С. Аксамітава. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 656 с.

СТЫЛІСТЫЧНЫЯ ФУНКЦЫІ НАЗОЎНИКАВЫХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ У МОВЕ РАМАНА «СНЕЖНЫЯ ЗІМЫ» І. П. ШАМЯКІНА

А. А. Целепнева

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны, Беларусь

Навуковы кіраўнік В. А. Ляшчынская, д-р філал. навук, праф.

Фразеалагізмы – адзін са сродкаў стварэння сказаў, тэкстаў, ды і самі фразеалагізмы лічацца своеасаблівымі тэкстамі. Гэта абумоўлена тым, што адным лаканічным выразам не проста штосьці называецца, але і характарызуецца, даецца ацэнка – дадатная ці адмоўная, выказваецца тое стаўленне, тыя адносіны, якія выражае носьбіт і ўжывальнік гэтай адзінкі. Нярэдка за фразеалагізмам замацоўваецца такое значэнне, якому можа і не быць адпаведніка ў лексічным фондзе мовы. Акрамя таго, вобразы фразеалагізмаў-ідыёмаў выступаюць «праваднікамі» ў культурную прастору, выклікаюць у памяці носьбітаў гэтых адзінак асацыяцыі, устойлівыя ўяўленні, сфарміраваныя ў культуры народа. Іншымі словамі, фразеалагізмы-ідыёмы служаць крыніцай пазнання народа, яго культуры.

Фразеалагічныя адзінкі, выконваючы намінацыйную функцыю, гэтым не абмяжоўваюцца, паколькі гэтая функцыя не галоўная для іх. Фразеалагізмы выступаюць адзінкамі мовы, з дапамогай якіх дасягаецца выразнасць і эмацыянальнасць маўлення, вобразнасць і сцісласць, даецца ацэнка і выражаецца характарыстыка. Усё гэта выяўляе фразеалагічныя адзінкі як адметны стылістычны сродак увогуле і мастацкай літаратуры ў прыватнасці. А. С. Аксамітаў, адзін з першых даследчыкаў беларускай фразеалогіі, слухна зазначае: «Акрамя наймення той ці іншай з’явы аб’ектыўнай рэчаіснасці, яны перадаюць і пэўныя адносіны (неадабрэнне, іронія, пяшчотнасць, фамільярнасць і г. д.) да той ці іншай з’явы таго, хто гаворыць» [1, с. 127]. Вось чаму фразеалагізмы з’яўляюцца адным з ужывальных моўных сродкаў мастацкай літаратуры, а іх даследаванне дапамагае раскрыць адметнасць працы мастака. Сапраўды, пры дапамозе фразеалагізмаў пісьменнікі ствараюць мастацкі вобраз, маюць дзеянне, аздабляюць мову персанажа, робяць мову твора больш маляўнічай, выразнай, разнастайнай і тым самым выяўляюць свой почырк.

Не пазбягае, а наадварот, шырока выкарыстоўвае І. П. Шамякін гэтыя ўнікальныя адзінкі ў мове сваіх твораў, пра што гаворыць мова яго твораў, насычаная фразеалагічнымі адзінкамі. Так, толькі ў мове рамана «Снежныя зімы» І. П. Шамякін ужывае каля 300 фразеалагічных адзінак, якія паводле суаднесенасці з часцінамі мовы прадстаўлены рознымі тыпамі – назоўнікавыя, прыметнікавыя, дзеяслоўныя, прыслоўныя і інш. [2].

З усіх тыпаў суадносных з часцінамі мовы фразеалагічных адзінак, што выдзелены метадам суцэльнай выбаркі з мовы рамана «Снежныя зімы» І. П. Шамякіна,